

חיה ליפשיץ

## יומן גיטו קובנה של תמרה לזרסון-רוסטובסקי

העיר, וכמו רבים מנציגי האינטליגנציה היהודית בליטא נופל גם פרופ' לזרסון קורבן מידי הרוצחים הנאצים.

כפי שמספרת תמרה (שעלתה ארצה לפני כ־4 שנים) התחילה לנהל יומן בגיטו עוד בטרם מלאו לה 12 שנה. ללא תקווה שיומן זה יראה אור בברית-המועצות שומרת היא על מחברותיה, הכתובות בשפה הליטאית, כמעט 30 שנה, ורק עתה, כשחלום חייה מת־גשם והיא עולה ארצה אין היא שוכחת להביא עמה את יומנה.

לשאלה איך נולד רעיון היומן מסבירה תמרה שהיגו פרי יוזמתו של אביה. היא נזכרת שכבר בימים הראשונים לפרוץ המלחמה אמר לילדיו: „כיתבו יומן. אנו חיים בתקופה היסטורית“. תמרה ואחיה ויקטור התחילו לנהל יומנים. לעתים קרובות הקריאו זה לזה את רישומיהם.

לפני הבריחה מהגיטו (אפריל 1944) היא קוברת את יומנה (יחד עם זה של אחיה) בקופסת פח על־יד ביתם בגיטו. רק אחרי המלחמה התחילה תמרה לחפש את יומנה הטמון. לא היתה זו עבודה קלה למצוא בגיטו שנהרס אפילו את מקום הקבורה עצמו. אך לאחר מאמצים רבים הצליח אחיה של תמרה למצוא את הפחית עם היומנים (אחיה טרם עלה ארצה).

בתקופה הראשונה לשהותה בגיטו לא נותקו קשריה עם חברה הליטאים מהעיר. היא מקבלת מכתבים מחברה הליטאית קאזיס, אהבת ילדותה הראשונה. היא מאמינה בו, משוכנעת שלא יפקיר אותה בשעתה הקשה ומצפה בקוצר רוח למכתביו. אך עם הזמן מתמעטים המכתבים ולבסוף מפסיק קאזיס לכתוב בכלל.

יעד חשוב וראשון במעלה במכונת ההש־מדה הטוטאלית של העם היהודי, בהגשמת תוכנית „הפתרון הסופי“, ושלמעשה גם בוצע בהקפדה ובשיטתיות בלתי מתפשרת — היה חיסולם המהיר והמלא של ילדי ישראל. הילדים היו בכל מקום הקורבן הראשון והם ששילמו את המחיר הגדול ביותר למולך הנאצי.

מצערת העובדה שדלה ומעטה היא הספ־רות על הנוער, הילדים, חייהם, חלומותיהם בשנות השואה, ועל אחת כמה וכמה — תעור דות אותנטיות שנכתבו ונרשמו בידי הילדים עצמם.

התעניינות מרובה בכל העולם עורר יומנה של אנה פראנק. פה ושם הופיעו קטעים של יומנים, סיפורים, מכתבים של כמה ילדים מגיטאות שונים, וזה כנראה הכל. אך אין ספק שחומר דומה עוד נמצא בעולם ומצפה לגאולו.

הוכחה טובה לכך הוא „יומן קובנה“ של תמרה לזרסון-רוסטובסקי (יומן המתייחס לשנים 1942–1946). תמרה היא בתו של פרופ' לזרסון, מרצה באוניברסיטה הליטאית של קובנה בתקופה שלפני המלחמה. הוא לימד פסיכולוגיה וכתב ספרי לימוד במקצוע זה. עד היום הוזה מופיעים כתביו בהוצאות מדעיות ועבודותיו מהוות מקור ללימוד מדע הפסיכולוגיה.

משפחת לזרסון נמנתה עם חוגי האינטליגנציה היהודית המתבוללת בליטא, והילדים — רודולף וויקטור והבת תמרה — היו מעורבים גם בבתי-הספר וגם מחוצה להם בעיקר בחברה הליטאית. עם כיבוש ליטא ב־1941 על־ידי הגרמנים מוצאת משפחת לזרסון את עצמה סגורה בגיטו קובנה יחד עם כל יהודי

וכאן המשבר הראשון. תמרה מאוכזבת, מתעורר בה הספק, והיא מתחילה להבין שחיהם וגורלם של ה"קאזיס"ים הם שונים לחלוטין משלה. בעודה משתדלת להתרחק מן העבר, אין תמרה מצפה עוד למכתבים, ויחד עם זאת היא מתחילה להרהר בבעיות עמה, גורלו ומצוקותיו, ומתחילה להשתלב בחיי הגיטו.

היא מתחילה ללמוד קרוא וכתוב אידיש, מתקבלת לבית-הספר המקצועי של הגיטו ולומדת חקלאות. ברישומיה מתקופה זו משה תקפים הרהורים על גורל עמה, והיא משתכח נעת שאין דרך אחרת ליהודים מאשר חיים במדינה עצמאית. כדי להביא תועלת מקסימאלית למולדת ההיסטורית עליה ללמוד. מוזכרים שמות של חברות מבוגרות, שכנראה היתה להן השפעה גדולה בגיבוש הכרתה הלאומית של תמרה בתקופה המדוברת.

תמרה מתחילה לכתוב שירים. בשיריה הראשונים היא מביעה את אכזבתה מחברה לשעבר, קאזיס; מגדירה אותו כפחדן, שנטש אותה בשעת מצוקה. היא מודה שאורח חייה עד עתה היה מוטעה, ושרק גורל עמה פקח את עיניה לראות דרכה הנכונה. יחד עם זאת מופיעה בין השורות פסימיות בהרהוריה על מהימנות האדם.

בהמשך היומן מתחזקים קשריה הנפשיים עם עמה, והיא מכירה בהכרה מלאה שהיא בת לעם היהודי. בד בבד תופס ילד יהודי את מקומו של קאזיס הליטאי; הוא וויק, שאותו היא אוהבת. היא מתחילה ללמוד עברית, מגדירה שפה זו כקשה, אך יפה ביותר. קוראת את ביאליק, לומדת את "התקווה"... תמרה משתתפת באופן פעיל בפעילות התרבותית של הנוער בגיטו, עוקבת אחרי ההתרחשויות הפוליטיות בעולם ואחרי מצב העניינים בחזית. מרשימים ביותר הם חוויותיה הנפשיות מתקופה זו. כשאנו קוראים שורות אלו אנו מבינים באיזו מידה התבגרו הילדים בגיטו. הם התעניינו בכל ותפסו היטב את מצב העניינים.

רושם מיוחד משאיר רישומה על "אקציית" הילדים בגיטו. נראה לה שהעולם חזר לקדמותו. היא כותבת: "נספה הדור הצעיר עד גיל 12. נספו הקשישים. נספה גם אנחנו. אך האמהות, האמהות!! חתולות שורטות, גושכות, אך את גוריהן לא תפקרנה.

תרנגולת מכסה בגופה את אפרוחיה ומגינה עליהם, ואילו אם יהודיה נאלצת למסור את ילדה ולראות, כיצד הוא נזרק למשאית. אך היו גם אמהות גיבורות, שחנקו במו ידיהן את ילדיהן! שציוו על הגרמנים לרצוח אותן, ורק מעל גוויותיהן בלקחו ילדיהן".

באחד מהרישומים היא מהרהרת במרירות ובתקווה: "אותנו לא יעצור לא הגיטו, לא מחנות, (לא) קסירקוט! אנחנו איננו יכולים להיעצר. רק המוות יכול לעצור בעדנו! אך אז יתפסו את מקומנו צעירים יותר, חזקים יותר, ויאבקו בסיסמה: קדימה, תמיד קדימה!". מחשבות אלו מראות שכבר אז חזתה תמרה בהופעתו של הדור היהודי החדש, הלוחם.

בערב חג המולד הנוצרי, הגיעה תמרה למסקנה שהקאתולים לא מימשו את צו האל: "ואהבת לרעך כמוך!".

ברישומיה מתחילות להופיע בתדירות הולכת וגדלה מלים עבריות: אתמול, מסיבה, אירגון. היא מספרת על שיר, "געגועים למו"לדת", שכתבה והקריאה במסיבה.

בליל ראש השנה 1944 היא מאשימה את השנה החולפת ופונה אליה: "תצטרכי למסור דין בפני בית-הדין האלוהי על כל הדם השפוך". היא מציירת תמונה: "היהודי הנצחי".

חשיבותו של היומן של תמרה לזרסון, שהינו היומן הראשון על גיטו קובנה שנכתב על-ידי ילדה בת 12. לעינינו מתגלה ההתעוררות הפתאומית של ילדה, שחונכה ברוח ההתבוללות ומצאה את דרכה לעמה בצורה חד-משמעית וברורה, אם כי לפעמים פרימיטיבית וילדותית. המחברת מגיעה לרעיון המדינה היהודית, ושומדינה זו צריכה להיות רק בארץ-ישראל.

יש לברך על יומתו הברוכה של "בית לוחמי הגיטאות", שנענה להצעתו של ארכיון "יד ושם" (שאליו הובא כתב-היד), להוציא לאור את יומנה של תמרה לזרסון-רוסטובסקי.

עם הופעת הספר יש לציין לטובה את עבודת התרגום, העריכה והביצוע הפוליגרפי שלו, שבוצעו על-ידי ברק ליבה, נשמית שרה וצבי נשר.

דברי מבוא והערות הוגשו על-ידי נשמית שרה, שהיתה תלמידתו של פרופיסור לזרסון באוניברסיטת קובנה.



בסיכום ניתן לומר כי ספר אותנטי ומרתק זה יאפשר לציבור הקוראים הישראלי להכיר את אנה פראנק הליטאית — את תמרה לזרסון-רוסטובסקי.

בספר נכללו תמונות, המתייחסות לתקופה המתוארת, אך בעיקר מרשימים ציוריה של תמרה, וביניהם הציור „היהודי הנצחי“, המקשט את דף הכריכה.

עמיחי גבע

### מחקרים בנושאים יהודיים באוניברסיטאות אמריקאניות

בשני האירגונים היהודיים העיקריים שנוסדו בסוף המאה התשע-עשרה, במטרה להתמודד עם בעיית האמאנציפציה של יהודי גרמניה. האגודה המרכזית של יהודי גרמניה (C.V.) הופיעה ב-1893 בעקבות התקפות ארסיות של האנטישמים נגד היהודים, חוסר היכולת של האירגונים היהודיים והנוצריים להתמודד עם בעיית האנטישמיות, ובעיית היעלמותם של היהודים מעמדות מפתח בחיים הפוליטיים של גרמניה. החוקר מעלה את דוגמת הצ'חתם של הקאטולים בגרמניה להתגונן בעזרת ייסוד מפלגת המרכז (Zentrum). המייסדים של תנועת ה-C.V. היו צריכים להסביר למה הם מקימים אירגון יהודי נפרד ולא אירגון מעורב, ולהתגונן נגד האשמות של בדלנות.

ה-C.V. דרשה מהיהודים להגן על זכויותיהם ועל כבודם, כשירות ציבורי לקהילתם תיהם ולמולדת הגרמנית. האגודה הדגישה בשנים הראשונות לקיומה את מאבקם של יהודי גרמניה להשגת אינטגרציה מלאה בגרמניה. הם ראו את האנטישמיות כמחסום העיקרי להשגת מטרם, לכן הדגישו את המאבק נגד האנטישמיות. עמדתם התבססה רק בחלקה על הגנת הערכים היהודיים, והת' רכזה לעומת זאת בזכויות היהודים כאזרחים גרמניים. הם האמינו, אמונה שלמה, בצדק של המדינה הגרמנית (Rechtstaat). כמו-כן האמינו שבעימות ליגאלי יוכלו להתגבר על התנועה האנטישמית.

בעקבות מלחמת ששת הימים, חלה הת' עוררות בקרב הסטודנטים היהודים באוני' בריטאות בכל רחבי ארצות-הברית וקנדה. הסטודנטים דרשו להקים חוגים ללימודים יהודיים, ודרישתם הועלתה בד בבד עם דרי' שת הכושים האמריקאנים ללימודים אפריקא'ניים אמריקאניים. עשרות אוניברסיטאות נענו לדרישות הללו, ויסדו חוגים למדעי היהדות שכללו: לשון וספרות עברית ואידיש, פילוסופיה יהודית, וכמובן היסטוריה של עם ישראל, תוך הדגשת תקופת השואה. לאחרונה אנו רואים את המחקרים הראשונים שמקורם בחוגים אלה למדעי היהדות.

יהודה ריינהרץ הוא מרצה צעיר להיס'טוריה של עם ישראל באוניברסיטת משיגן בארה"ב. ספרו הראשון\* דן בתקופת סיום המאבק לאמאנציפציה חוקית של יהודי גרמניה, סיום שבא עם עליית תנועה אנטי-שמית ראדיקאלית בגרמניה לפני מלחמת-העולם הראשונה. החוקר מסביר את הרקע לעליית האנטישמיות במאה התשע-עשרה, אך הדגש מושם על היהודים עצמם — מה תגובתם לתהליך זה, האם גרמניה האמיתית היא של אמאנציפציה או של אנטישמיות.

יהודה ריינהרץ חוקר את הבעיה מנקודת הראות של המחקר ההיסטורי החדש שכיוונו הוא חקירת המוסדות והאירגונים היהודיים ותגובתם לאנטישמיות. דוגמה למחקר דומה הוא מחקרו של איתמר שורש.\*\* ריינהרץ דן

\* Jehuda Reinharz, *Fatherland or Promised Land: The Dilemma of the German Jew, 1893-1914*, University of Michigan Press, 1975.

\*\* Ismar Schorsch, *Jewish Reactions to German Anti-Semitism, 1870-1914* (New-York and Philadelphia, 1972).